

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 930:94:323.1(410:71)

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.07.64-83>

Олег Машевський,

доктор історичних наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Мирослав Барабой,

студент-магістр,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

АНГЛО-КАНАДСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ГЕНЕЗИ ФРАНКО- КАНАДСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

Анотація. У статті досліджено англо-канадську історіографію генези франко-канадського націоналізму. Проаналізовано суть дискусії, яка виникла у середовищі англо-канадських істориків щодо завоювання Нової Франції (Квебеку) Великою Британією, як одну з головних причин появи франко-канадської проблеми. Зокрема, на противагу пробританській точці зору, яка розглядала це завоювання як таке, що принесло прогрес та блага мешканцям французької Канади, її опоненти вважали це завоювання трагедією для франко-канадців. Особливо звертається увага на зміну історіографічних парадигм після Другої світової війни, коли навіть пробританська історіографія змушена була змінити своє ставлення до завоювання Канади Великою Британією, визнавши його негативні наслідки для франко-канадців. Значну увагу приділено відображенню англо-канадською історіографією питання повстання 1837-1838 рр. у Квебеці, як одному з перших радикальних виявів

франко-канадського націоналізму. Розкрито основні підходи в англо-канадській історіографії щодо представників радикальної та ліберальної течій франко-канадського націоналізму (А. Бурасси, Л. Гру, Ж. П. Тардивеля, О. Мерс'є), які сприяли інституалізації та політизації франко-канадського націоналізму. У статті також з'ясовано позиції англо-канадської історіографії щодо генези «Тихої революції» у Квебеці, як найвищого вираження франко-канадського націоналізму.

Ключові слова: націоналізм, Квебек, франко-канадці, англо-канадська історіографія, «Тиха революція».

Англо-канадська історіографія франко-канадського націоналізму була основоположником широкого вивчення цієї проблеми. Актуальним питанням цього напрямку історіографії була і залишається проблема коріння франко-канадського національного питання, адже вивчення цього аспекту дає змогу краще зрозуміти ті процеси, які відбувалися у ХІХ, і особливо у 60-х рр. ХХ ст. З приводу цього питання в середовищі істориків відбувалася досить жвава дискусія. Ця дискусія з самого початку була пов'язана із проблемою завоювання колонії Франції Нової Франції (Квебеку) Великою Британією, яка перейшла до останньої за підсумками Семилітньої війни 1756–1763 рр.

Проанглійська точка зору на проблему завоювання Нової Франції Великою Британією була викладена в канадській історіографії ще в ХІХ ст. істориком Ф. Паркменом. На його думку, Франція не могла дати канадцям всіх тих благ, які принесли з собою англійці – раціональну, організовану свободу, а також прогрес, матеріальне зростання, духовні цінності, а тому англійське завоювання поклало в Канаді «початок нового життя» [1, с. 24].

Ця концепція свого найбільшого розвитку набула в працях А. Берта, який опублікував в 30-х роках ХХ ст. низку робіт з історії Британської колоніальної імперії, зокрема працю про початковий період англійського правління в Канаді. А. Берт вважав, що в «інтересах Британської імперії і Канади канадців потрібно було завоювати, і вони були завойовані» [2, с. 54-56]. Це було «однією

з найблисучіших перемог англійської армії», «але ще більш почесною і прекрасною була моральна перемога» над населенням країни, яке, на думку А. Берта, добровільно і з радістю прийняло нових колонізаторів. У Канаді, зазначав він, запанувала «прекрасна гармонія між завойованими і завойовниками», одна з причин якої полягала в бажанні канадців насолодитися «благами свободи, процвітання та миру». Ця концепція А. Берта з деякими модифікаціями стала домінуючою в англо-канадській історіографії. Її дотримувався, наприклад, Д. Крейтон. Англійське завоювання, як він вважав, залучило до Канади нові комерційні сили, хоча одночасно зумовило проблему асиміляції франко-канадців [3, с. 22].

Одним з перших англо-канадських істориків, хто дослідив франко-канадську проблему на етапі її зародження був канадський історик, соціолог-марксист, директор Центру марксистських досліджень у Торонто Стенлі Брео-Райерсон. Цінність його праць, зокрема «Заснування Канади. Канада з найдавніших часів до 1815 року», а також низки статей у тому, що він намагався порівняти формування франко-канадців та англо-канадців як націй, враховуючи культурні та історичні особливості [4, с. 156-159]. Стенлі Райерсон зазначав, що, всупереч твердженням деяких істориків, завоювання Канади Великою Британією аж ніяк не переслідувало цілей «поширення політичних свобод» на жителів Канади. Деякі демократичні права, отримані канадцами після встановлення англійського панування в Канаді, стали результатом безперервної та наполегливої боротьби канадського народу [5, с. 199].

Проблема завоювання англійцями французької Канади була висвітлена у працях англо-канадського історика так званої лаврентійської школи Дональда Крейтона [3]. Автор розглядав цю проблему як протистояння прогресивних англійців та економічно та соціально відсталих квебекців. Ця теза в цілому, заснована на позиціях колоніалізму, була домінуючою для представників оубільшості англо-канадських істориків.

Схожої точки зору дотримувався відомий історик, професор і завідувач кафедри історії та політичної економіки в університеті Альберта (1913-1930) Альфред Лерой Берт, який вважав, що англійці разом із своїм завоюванням надали франко-канадцям і блага, які вони не змогли б самі створити [2].

Дещо протилежну точку зору в англо-канадській історіографії на проблему франко-канадців мав історик, професор Університету Оттави Хью Мейсон Вейд, який визнавав негативні наслідки завоювання Канади англійцями, однак все ж не вважав їх критичними [6].

Після Другої світової війни англо-канадські історики переглянули деякі свої твердження, адже вже не могли беззастережно виправдовувати британський колоніальний режим. Зокрема, один з визнаних авторитетів з національного питання в Канаді, історик М. Вейд був змушений відзначити деякі негативні наслідки британського завоювання, серед яких він виокремив те, що з переходом Канади до володінь англійців, франко-канадці остаточно стали відірваними від своєї батьківщини – Франції, і це зумовило в них почуття того, що вони немов би покинуті, а також те, що англійці з самого початку завоювання ставились до франкомовного населення Канади як до населення, що стоїть значно нижче за соціально-економічним та культурним розвитком, ніж англійці, що згодом, на його думку, і породило беззастережну політику асиміляції франко-канадців [6, с. 47-51].

Відомий історик А. Лауер вважав англійське завоювання «різновидом рабства» [7, с. 67] і тим самим майже повністю розходився у своїх думках з А.Бертом та його школою. У свою чергу, деякі франко-канадські історики, як М. Трудель, виступаючи прихильниками профедералістської точки зору, у своїх працях навіть вихваляли британську військову окупацію Канади [1, с. 25].

Важливе місце у працях англо-канадських істориків посідало питання причин повстання 1837-1838 рр. у Квебеці. Частина істориків наголошувала на економічних мотивах, інші на національних. Економічні мотиви повстання нині розглядаються і частиною англомовної канадської історіографії, однак

суперечності феодальних порядків та капіталізму тут вважаються головними причинами. «Аграрна криза, особливо гостра в Нижній Канаді, де перенаселеність та виснаження ґрунту зумовило зниження виробництва пшениці для експортного ринку змусило фермерів через економічні негаразди стати більш налаштованими до революційних виступів» [8, с. 146] – таке виправдання повстанню зустрічається в сучасній канадській історіографії. Значного поширення в історіографії набула точка зору, що повстання франко-канадців було спричинено недосконалою колоніальною політикою Великої Британії. Зокрема, автори 22-томної історії Канади вважали, що «в походженні кризи 1837 року форма правління відіграла важливу роль, але справжньою причиною невдоволення в цій сфері була не форма правління, а та манера, за якою це управління відбувалось» [9, с. 485].

Частина дослідників намагаються розглядати значно ширше повстання в Квебеці 1837-1838 рр. пов'язуючи його із світовими революційними процесами в той період. Зокрема, канадський історик М. Кросс зазначав: «Повстання в канадських провінціях можна цілком розглядати як визвольну боротьбу, адже воно було частиною хвилі визвольної революції, яка охопила увесь західний світ в той період. Від повстання декабристів 1825 р. в Росії та революцій 1830 р. в Західній та Центральній Європі до чартиського руху в Англії та революції 1848 р. Європі – усюди народ виступав проти згасаючої автократії, за свободу. Чому Канада повинна уникнути впливу цих визвольних рухів та чому канадське повстання оцінюють так негативно та спрощено? Співставлення канадського повстання з європейськими аналогами ставить його в єдиний контекст світового історичного процесу...» [1, с. 368].

Крім питання завоювання Нової Франції Великою Британією та причин повстання 1837-1838 рр., значна частина представників англо-канадської історіографії приділяє увагу аналізу поглядів представників радикальної та ліберальної течії франко-канадського націоналізму. Зокрема професор Торонтського університету А. Сільвер у праці «Франко-канадська ідея

конфедерації, 1864-1900» досліджує питання самовизначення Квебеку другої половини XIX ст. в контексті поглядів на це франко-канадських діячів. Автор детально зупинилася на аналізі ідеології Анрі Бурасси, яка ґрунтувалася, на мирному вирішенні франко-канадського питання. З цією метою він висунув концепцію «канадіанізму». Суть цієї концепції, на думку А. Сільвер, полягала у вироблені механізму рівноправного співіснування двох націй – франко-канадців та англо-канадців. Конфедерація ним розглядалася, насамперед, як рівноправний договір між цими двома народами, який мав забезпечити рівні права на мову, релігію, культуру [10, с. 193].

При розгляді питання основ націоналізму та особливостей еволюції міжнаціональних відносин в Канаді важливою для розгляду є робота професора теології університету Торонто Г. Баума «Націоналізм, релігія, етика» [11]. У ній автор детально зупинився на характеристиці поглядів представника радикальної течії франко-канадського сепаратизму та ідеолога квебекського сепаратизму абата Ліонеля Гру. Г. Баум підкреслив, що погляди Л. Гру містили не лише гасла незалежності Квебеку, але і зазначив, що чимало дослідників безпосередньо зараховують Ліонеля Гру до расистів та шовіністів [11, с. 97]. Сама ж ідеологія квебекського сепаратизму викладена Л. Гру так само вплинула на характер «тихої революції» 1960-х рр. в Квебеці, яка відзначилась не лише мирними реформами, але і серією терористичних актів, які були влаштовані Фронтом звільнення Квебеку, що в свою чергу були спрямовані на відокремлення Квебеку.

Частина істориків, як М. Вейд також не виправдовують такі погляди Л. Гру, однак пояснюють це відповіддю на ті утиски та дискримінацію, яку зазнавали франко-канадці від англійців: «Засудження англійцями французів як нероб і зрадників створили благодатний ґрунт для розвитку франко-канадського сепаратизму. Цей рух був на чолі з расистськими і націоналістичними однодумцями історика та абата Ліонеля Гру» [12, с. 167].

Спеціальним дослідженням поглядів Ліонеля Гру є праця професора теології університету Макгілла Н. Корнета «Роль релігії в національній думці Ліонеля Гру» [12]. На думку автора, саме клерикальний характер радикальної течії франко-канадського націоналізму є однією з її особливостей.

Дослідженню національних відносин у Квебеці присвячена праця професора історії університету МакМастера (провінція Онтаріо) Х. Нельса «Мистецтво національно-державного будівництва: Блиск та видовища трьохсотріччя Квебеку». Зокрема, автор зупинився на такому питанні як ідеї сепаратизму Жюль-Поля Тардивеля. Автор спростував деякі стереотипи щодо Жюль-Поля Тардивеля, зокрема те, що він начебто відкидав будь-яку ідею автономії, але насправді перехідним етапом до відокремлення Квебеку на думку Жюль-Поля Тардивеля мала бути автономія [13, с. 124]. Автор зазначав, що його погляди еволюціонували від ідеї культурної ізоляції Квебеку задля збереження мови та культури до ідеї незалежності через автономію. Причому ця зміна поглядів відбулася після подій пов'язаних з придушенням повстання франкомовних метисів (тобто нащадків індіанців та франко-канадців) у провінції Саскачеван під керівництвом Л. Ріеля у 1885 році. Жюль-Поль Тардивель тоді починав відходити від позицій культурної ізоляції і висунув нове гасло – повна незалежність Квебеку. Набуття незалежності для Квебеку, на думку Жюль-Поля Тардивеля, є процесом складним. Хоча вона була його кінцевою метою, але до того, як її отримати, Квебек спочатку мав через активну участь франко-канадців у політиці домогтися політичної автономії для Квебеку [13, с. 124].

У статті квебекського історика, співробітника Національних зборів Квебеку Г. Галлікана «Кар'єра Анрі Бурасси в Законодавчих Зборах Квебеку» автор дослідив не лише ідеологію А. Бурасси, але і еволюцію його політичних поглядів та його роль у захисті прав франко-канадського населення Канади [14]. Одним із головних пріоритетів діяльності А. Бурасси була боротьба за рівні права франко-канадців з англо-канадськими. Відомі його багаторазові

виступи у парламенті Квебеку, в яких він захищав не лише французьку мову та католицьку віру, а і виступав за покращення рівня життя. Зокрема, в одній своїй промові він, критикуючи уряд, вимагав підвищення заробітної плати жінкам-вчителям у початкових школах Квебеку [14, с. 24].

Феномен квебекського сепаратизму досліджується у статті «Коріння франко-канадського націоналізму та сепаратистський рух Квебеку» ванкуверського історика І. Роббінс-Лараві [15]. Автор особливо зупинився на передумовах «тихої революції» в Квебеці, якими він вважає кризу конскрипції (примусового призову до армії) під час Другої світової війни та режим М. Дюплессі у Квебеці. Автор вважає, що франко-канадці не були противниками війни як такої, а виступали лише проти участі канадських солдат в іноземних походах, тобто в Європі, Азії, Африці. Крім того, як вже зазначалося, криза конскрипції мала опосередкований вплив і на саму «Тиху революцію», оскільки на фоні кризи змінились політичні погляди франко-канадців і до влади на наступні 15 років прийшов Національний союз на чолі з Морісом Дюплессі, режим якого сприяв поглибленню соціально-економічної та політичної кризи в Квебеці. Позиція франко-канадців подібно до Першої світової війни була чіткою та зрозумілою. Не виступаючи проти участі у війні як такій, вони виступали за участь франко-канадців у війні лише на рідній землі. Для пропаганди цих ідей була створена Ліга захисту Канади, яка навчала юнаків стрільби для захисту Канади вдома [15, с. 12]. Сама назва цієї організації підкреслювала, що діяльність Ліги направлена на захист Канади в цілому, а не окремо Квебеку, що мало засвідчити відданість франко-канадців Канаді як батьківщині.

Важливими є праці англо-канадської історіографії присвячені аналізу франко-канадського націоналізму в період Великої депресії. Зокрема, дослідник Рамсей Кук у праці «Споглядаючи Квебек: Вибрані есе» зазначає, що особливістю франко-канадського питання в цей час було також й те, в Квебеці з новою силою поширилися радикальні націоналістичні рухи, в тому числі із

сепаратистськими гаслами. Особливо активізував свою діяльність Ліонель Гру. Якщо до кінця 20-х – початку 30-х рр. його заклики до відокремлення Квебеку були на задньому плані, то з початком світової економічної кризи чимало франко-канадців дійсно побачили слабкість Конфедерації, та можливість її розпаду [16, с. 119].

Для англо-канадської історіографії у 1970-1990-ті рр. було характерним зосередження на дещо маловивчених аспектах франко-канадського націоналізму, наприклад, щодо впливу фашизму на Квебек в кінці 1920-х – у 1930-ті рр. на фоні Великої депресії.

Одна з таких праць була написана Філіппо Сальваторе під назвою «Фашизм та італійці в Монреалі» присвячена аналізу впливу фашизму на Монреаль та на квебекське національне питання в цілому. Автор говорить про значний вплив фашистської ідеології на франко-канадське суспільство, зазначаючи, що для «франко-канадців Муссоліні в ті часи був найвеличнішим державним керівником, який коли-небудь жив» [17, с. 30]. Сам Л. Гру в цей час здійснив свою подорож до Європи, зокрема до Риму.

Ще одна робота що стосується цього питання – це стаття «Ідеологія Квебекської партії: спадщина Абата Л. Гру» Й. Берга, який дослідивши питання фашизму в Квебеці у 1920-х – 1970-х рр. дійшов висновків, що це в певній мірі мало вплив на радикальну течію франко-канадського націоналізму, зокрема під впливом фашистської ідеології з'явилися вияви антисемітизму (наприклад, в працях Ліонеля Гру) [18, с. 4].

Англо-канадська історіографія акцентувала увагу не лише на негативних наслідках економічної кризи 1929-1933 рр., але і на деяких позитивних моментах. Позитивні наслідки «Великої депресії» для франко-канадців були, насамперед, у демографічному плані. Наприклад, дослідники Д. Дікінсон, Б. Янг (Університет МакГілла, Монреаль) зазначають, що в період «Великої депресії» значно зменшилась традиційна міграція франкофонів Канади до США через нові обмеження для іммігрантів, які почали діяти в період кризи.

Зменшилась й імміграція іноземців до Квебеку та Канади в цілому в період «Великої депресії» через так само більш суворіше законодавство [19, с. 272].

Праця С. Лорті «Моріс Дюплессі та провінція Квебек» (перекладена українською мовою), є досить цінною, адже праця написана на основі важливих архівних матеріалів, переважна частина з яких, доступна лише в Канаді [20]. В праці дається вичерпна характеристика другої каденції М. Дюплессі на посаді прем'єр-міністра Квебеку, хоча практично не висвітлюється його перша каденція. На відміну від багатьох дослідників, схильних бачити в періоді перебування М. Дюплессі при владі лише негативні риси, С. Лорті відзначає, що при Дюплессі Квебек мав один за одним п'ятнадцять збалансованих бюджетів і кілька разів проводилося зниження податків...його наступники ліберали отримали надійну фінансову базу для підтримки своїх громадян [20, с. 2].

Особливо багато уваги автор приділив у праці кризі режиму М. Дюплессі, підкресливши, що саме телебачення було головним опозиційним рупором режимові. Саме це і було слабким місцем режиму М. Дюплессі. Якщо більшість книг, радіопередач та газет проходила цензурування, то телебачення було вільним. У Квебеці на той час був один канал, але він перебував під контролем не провінційного уряду, а федеральної Канадської телерадіомовної корпорації – Сі-Бі-Сі [20, с. 32]. Сам М. Дюплессі не бачив загрозу в телебаченні і ніколи не виступав на ньому, коли його запрошували. В той же час, саме на цьому каналі опозиція в другій половині 1950-х рр. почала активно пропагувати свої реформістські ідеї, що мало важливе значення, адже фактично таким чином вона підготувала суспільство до майбутніх змін. Однак, найяскравішим індикатором кризи режиму М. Дюплессі стало те, що вже у другій половині 1950-х рр. саме духовенство, яке було опорою М. Дюплессі, почало виражати свій протест. Так, єпископ Жерар-Марі Кодер опублікував у 1959 році листа до виборців свого округу, де зазначав, що керівництво уряду несе безпосередню відповідальність за неналежне управління державою [20, с. 32]. І все ж,

опозиційні рухи в Квебеці за життя М. Дюплессі не встигли перетворитись на потужну і організовану силу.

Праця викладача Університету Оттави, М.Д. Бехілса «Прелюдія до тихої революції в Квебеці: лібералізм проти неонаціоналізму, 1945-60» є, напевно, єдиною працею англо-канадської історіографії, в якій здійснена спроба глибоко дослідити передумови «тихої революції». Однак хронологічно праця охоплює період з 1945 по 1960 рр., що унеможлиблює аналіз тих процесів, які були трохи раніше, однак які мали безпосередній вплив на «тиху революцію». Зокрема, мова йде про реформи уряду А. Годбу (1939 – 1944), які можна цілком назвати попередниками реформ самої «тихої революції». Недоліками праці є також те, що практично не приділяється уваги реформам уряду П. Сове, наступника М. Дюплессі. Проте, безперечно, у роботі ґрунтовно досліджено вплив самого режиму М. Дюплессі на «тиху революцію», а також вплив на неї католицької церкви. Зокрема, автор підкреслює, що саме католицька церква гальмувала розвиток Квебеку, що врешті лише наблизило необхідність проведення реформ в період «тихої революції» [21].

Економічні причини «Тихої революції» досліджуються в монографії завідувача кафедри історії в університеті Оттави (1977-1980 рр.), ректора Йоркського університету (1992-1997 рр.) М. С. Трофіменкофф «Сон нації: соціальна та інтелектуальна історія Квебеку». Праця є досить цінною, адже це одне з перших досліджень в якому піднімаються питання ідеології представників франко-канадського націоналізму [22]. Автор чітко розділяє франко-канадський націоналізм на радикальну та ліберальні течії. У праці проаналізовано вплив католицької церкви на франко-канадське суспільство і на саму «тиху революцію». Проникнення католицької церкви в економічне життя Квебеку стало ще однією передумовою «тихої революції», адже вкрай консервативний вплив церкви на економічне життя було однією з причин відставання цієї провінції від інших [22, с. 244]. Про посилення католицької церкви в економіці Квебеку свідчить і той факт, що різні католицькі організації

в період економічної кризи 1929-1933 рр. намагалися запропонувати свій план виходу з кризи, вбачаючи причиною кризи в Квебеці засилля монополістів, особливо англо-канадського чи американського походження. Такою організацією зокрема була єзуїтська «Еколь сосіаль популар». Саме вона видала свою програму під назвою «За соціальне оновлення Канади». На думку М. С. Трофіменкоф, ця програма мала стати альтернативою соціалізму [22, с. 244]. В ній йшлося про енергійну війну проти трестів та про необхідність сільськогосподарських реформ. Але, по суті, це ніяк не вирішувало проблему економічної відсталості Квебеку, а лише доводило необхідність пришвидшити проведення реформ.

У праці П. Діркса «Провал Аксьйон Ліберале Націонале» [23], яка в більшій мірі присвячена діяльності цієї націоналістичної партії Квебеку, але містить багато інформації щодо впливу ідей цієї партії на Національний союз, а також, що ще важливіше, вплив одного з ідеологів франко-канадського радикального націоналізму Л. Гру на політичні погляди М. Дюплессі. Насамперед, автор фактично погоджувався з наведеною вище думкою, що програма «Еколь сосіаль популар» під назвою «Програма соціальної реконструкції» мала на меті повернення до традиційного укладу життя франко-канадців, шляхом реформування сфери фінансів, сільського господарства, що в умовах ХХ ст. означало лише подальше поглиблення відставання Квебеку. Програма також пропонувала відійти від догматів англійсько-американського католицизму і повернутися до традиційного для Квебеку європейського католицизму [23, с. 35].

Важливою працею про вплив католицької церкви на франко-канадське суспільство і на «тиху революцію» є стаття П. Наганта «Релігійна історична довідка про Квебек» [24]. У ній, зокрема, автор дійшов до висновків, що соціальна-економічна та політична відсталість Квебеку перед «тихою революцією» була спричинена домінуванням церкви у всіх сферах життя в Квебеці, а суттєве зменшення впливу церкви, зокрема на освіту, медицину,

шлюби стало одними із головних реформ «тихої революції». Автор підкреслює, що в 1940-1950-ті рр. засилля церкви в Квебеці досягло свого апогею. Церква контролювала практично все, що посилювало відсталість провінції, адже «більше 50000 представників духовенства зробили за свій обов'язок контролювати майже кожен аспект повсякденного життя... Церква володіла друкованими ЗМІ. Навіть популярні співаки і музиканти часто зазнавали труднощів запуску своєї кар'єри, якщо вони не були згодні з церквою» [24, с. 1]. Уряд, разом із церквою, намагалися зберегти традиційний сільськогосподарський лад франко-канадців. Католицька церква також за підтримки М. Дюплессі активно стимулювала багатодітність. П. Нагант зазначав, що «якщо жінка не мала дітей або зупинила народження дітей, вона часто була предметом презирства. Навіть якщо ризик для здоров'я був високий, жінки повинні були народжувати дітей з кожним роком; багато жінок загинули в результаті цієї практики. Не було незвично бачити сімей з 15-20, навіть 25 дітьми» [24, с. 2-3].

Передумови «Тихої революції» у Квебеці досліджувались також вже згадуваним істориком С. Б. Райерсоном у праці «Французька Канада: навчання в канадській демократії». Праця є важливою насамперед тому, що в ній на відміну від багатьох інших праць значна увага приділяється реформам уряду А. Годбу (1939-1944 рр.), який своїми реформами став попередником «Тихої революції» за 20 років до її початку. Фактично, саме намагання А. Годбу подолати відсталість Квебеку радикальними реформами в подальшому надихнула ідеологів «Тихої революції» на важливі зміни [25].

Окремі англо-канадські історики звертають увагу і на причини приходу М. Дюплессі до влади. Дослідник, співробітник Університету Британської Колумбії (м. Ванкувер) Роберт Босвелл у праці «Канада і Квебек: одна країна дві історії» зазначив: «Моріс Дюплессі виявився блискучим політичним лідером і першокласним парламентарем. Використовуючи свої значні політичні та ораторські навички, він розділив і дискредитував провінційний ліберальний

уряд... Об'єднанні консерватори, ліберали-дисиденти, і націоналісти об'єдналися в організації під назвою Національний союз... Потім, прийшовши до влади, він позбувся інакомислячих лібералів та інакомислячих націоналістів» [26, с. 71]. Фактично, як стверджує цей дослідник, приходу М. Дюплессі до влади сприяло й те, що він зумів вдало скористатися політичною суперечкою, яка існувала в першій половині 1930-х рр. і в самій Ліберальній партії.

Праця Р. Джонса «Моріс Дюплессі та Об'єднана національна адміністрація» цілком присвячена політиці його першої та другої каденції [27]. Незважаючи на незначний обсяг праці у ній досить вичерпно розкрито низку важливих питань політики М. Дюплессі, зокрема, причини поразки М. Дюплессі на виборах 1939 року. Автор також звернув увагу на критику М. Дюплессі політики уряду А. Годбу щодо відносин з Оттавою. Зокрема, М. Дюплессі був не вдоволений поступками у сфері соціального забезпечення, вважаючи це порушенням автономних прав. Захист автономних прав Квебеку став основною ідеєю М. Дюплессі, як і квебекського питання (на відміну від франко-канадського питання, де основою було захист мовних, релігійних та культурних прав франко-канадців). Врешті, політичний статус Квебеку буде одним із головних питань «Тихої революції». Автор звертає увагу, що значний вплив на ідеї М. Дюплессі мали ідеї вже згадуваної організації «Еколь сосіаль популер» Автори програми зазначали, що їхнє «завдання – принципове відновлення сільського виробництва на основі сімейного типу сільського господарства і кооперативів» [27, с. 4]. Згодом, значна частина прибічників цієї організації увійшла до «Національного союзу» Морріса Дюплессі, а консервативні ідеї, пов'язані з акцентуванням уваги на сільському господарстві були взяті ним на озброєння.

Отже, англо-канадська історіографія щодо питання генези франко-канадського націоналізму є досить поміркованою та різноплановою в оцінках. Переважає думка, що завоювання Канади Великою Британією принесло

франко-канадцям ті блага, прогрес, матеріальне зростання, духовні цінності, які французи не змогли б самотужки забезпечити. В той же час, така позиція поклала початок дискусії, в якій частина дослідників розглядали це завоювання як «різновид рабства». Щодо питання передумов «Тихої революції», то частина дослідників передусім розглядають соціально-економічні причини (М. С. Трофіменкоф), інші зазначають що саме католицька церква гальмувала розвиток Квебеку, що зумовило «Тиху революцію» (П. Нагант). Інші зосереджуються на безпосередньому впливу реформ А. Годбу, який намагався вирішити відсталість Квебеку радикальними реформами, що в подальшому надихнуло ідеологів «Тихої революції» на важливі зміни (С. Б. Райерсон).

Список використаних джерел та літератури:

1. Тишков В. А. Освободительное движение в колониальной Канаде / В. А. Тишков. – М.: Наука, 1978. – 384 с.
2. Burt A. L. The Old Province of Quebec / A.Burt. – Toronto: McGlelland and Stewart Limited, 1968. – 255 p.
3. Creighton D. The Empire of St. Lawrence /D. Creighton. – Toronto: University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division, 2002. – 441 p.
4. Райерсон С. Б. Формирование двух наций в Канаде в течение XVIII-XX веков / С. Б. Райерсон // Вопросы истории. – 1964. – № 12. – С. 156–159.
5. Райерсон С. Б. Основание Канады. Канада с древнейших времен до 1815 г. / С. Б. Райерсон. – М.: Наука, 1963. – 350 с.
6. Wade M. The French Canadians. 1760-1945 /M.Wade. – Toronto. – 192 p.
7. Lower A. R. M. Colony to Nation: A History of Canada /A.Lower. – Toronto: Longmans, Green & Company, 1946.– 600 p.
8. Riendeau R. A. Brief History of Canada, Second Edition /R. Riendeau. – New York: Facts On File Inc., 2007. – 444 p.

9. Shortt A., Arthur G. Canada and its provinces; a history of the Canadian people and their institutions /A.Shortt, G.Arthur. – Toronto: Glasgow, Brook and company, 1914. – 372 p.
10. Silver A. I. The French-Canadian Idea of Confederation, 1864-1900 /A.Silver. – Toronto: University of Toronto Press, 1997. – 288 p.
11. Baum G. Nationalism, Religion, and Ethics / G.Baum. – Montreal: McGill-Queen`s University Press, 2001. – 165 p.
12. Cornett N. F. The Role of Religion in Lionel Groulx's Nationalist Thought / N.Cornett. – Montreal: McGill University Press, 2002. – 429 p.
13. Nelles H. V. The Art of Nation-Building: Pageantry and Spectacle at Quebec's Tercentenary / H.Nelles. – Toronto: University of Toronto Press Incorporated, 2000. – 397 p.
14. Gallichan G. Henri Bourassa`s Career in the Quebec Legislative Assembly. Canadian Parliamentary Review. [Electronic Resource] Autumn 1996. Mode of Access: http://www.revparl.ca/19/3/19n3_96e_Gallichan.pdf – Title from the Screen. – Accessed: 30th April 2017.
15. Robbins-Larrivee I. The roots of French Canadian nationalism and the Quebec separatist movement /I. Robbins-Larrivee // The Concord Review. – 2013. – 24 (2). – P. 95–131.
16. Cook R. Watching Quebec: Selected Essays / R.Cook. – Montreal: McGill-Queen`s University Press, 2005. – 255 p.
17. Salvatore F. Fascism and the Italians of Montreal: An Oral History, 1922-1945 / F. Salvatore. – Toronto: Guernica Editions, 1998. – 224 p.
18. Berg J. The Ideology of the Parti Quebecois: The Heritage of Abbe Groulx / J. Berg. // Executive Intelligence Review. – October 4, 1977. – №. 4. – P. 1–6.
19. Dickinson J. A., Young B. A. Short History of Quebec / J.Dickinson, B.Young. – Montreal: McGill-Queen`s University Press, 2008. – 431 p.

20. Лорті С. Моріс Дюплессі і провінція Квебек / С. Лорті. – Оттава: Група міжнародного співробітництва, 2001. – 95 с.
21. Behiels M. D. Prelude to Quebec's Quiet Revolution: Liberalism vs Neo-Nationalism, 1945-60 / M. Behiels. – Kingston, Montreal: McGill-Queen's Press, 1985. – 400 p.
22. Trofimenkoff M. S. The Dream of Nation: A Social and Intellectual History of Quebec /M.Trofimenkoff. – Montreal: McGill-Queen's Press, 2002. – 344 p.
23. Dirks P. The Failure of L'Action Liberale Nationale / P.Dirks. – Montreal: McGill-Queen`s University Press, 1991. – 216 p.
24. Nagant P. The Religious Historical Background of Quebec / P.Nagant // Canadian Conference of Mennonite Brethren Churches. – 2010. – P.1–3.
25. Ryerson S. B. French Canada: A Study in Canadian Democracy /S.Ryerson. – Toronto: Progress Books, 1980. – 254 p.
26. Bothwell R. Canada and Quebec: One Country, Two Histories / R.Bothwell. – Vancouver: UBC Press, 1995. – 279 p.
27. Jones R. Duplessis and the Union National Administration / R.Jones // Historical Booklet – 2000. – №. 35.– P. 1–19.

References:

1. TISHKOV, V. A. (1978) *Osvoboditel'noye dvizheniye v kolonial'noy Kanade*. M.: Nauka.
2. BURT, A. L. (1968) *The Old Province of Quebec*. Toronro: McGlelland and Stewart Limited.
3. CREIGHTON, D. (2002) *The Empire of St. Lawrence*. Toronto: University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division
4. RAYYERSON, S. B. (1964) Formirovaniye dvukh natsiy v Kanade v techeniye XVIII-XX vekov. *Voprosy istorii*. 12. P. 156–159.

5. RAYYERSON, S. B. (1963) *Osnovaniye Kanady. Kanada s drevneyshikh vremen do 1815 g.* M.: Nauka.
6. WADE, M. (1946) *The French Canadians. 1760-1945.* Toronto.
7. LOWER, A. R.M. (1946) *Colony to Nation: A History of Canada.* Toronto: Longmans, Green & Company.
8. RIENDEAU, R. A. (2007) *Brief History of Canada, Second Edition.* New York: Facts On File Inc.
9. SHORTT, A., ARTHUR, G. (1914) *Canada and its provinces; a history of the Canadian people and their institutions.* Toronto: Glasgow, Brook and company.
10. SILVER, A. I. (1997) *The French-Canadian Idea of Confederation, 1864-1900.* Toronto: University of Toronto Press.
11. BAUM, G. (2001) *Nationalism, Religion, and Ethics.* Montreal: McGill-Queen`s University Press.
12. CORNETT, N. F. (2002) *The Role of Religion in Lionel Groulx's Nationalist Thought.* Montreal: McGill University Press.
13. NELLES, H. V. (2000) *The Art of Nation-Building: Pageantry and Spectacle at Quebec's Tercentenary.* Toronto: University of Toronto Press Incorporated.
14. GALLICHAN, G. (1996) Henri Bourassa`s Career in the Quebec Legislative Assembly. *Canadian Parliamentary Review.* [Online] Autumn 1996. Available from: http://www.revparl.ca/19/3/19n3_96e_Gallichan.pdf [Accessed: 30th April 2017].
15. ROBBINS-LARRIVEE, I. (2013) The roots of French Canadian nationalism and the Quebec separatist movement. *The Concord Review.* 24 (2). P. 95–131.
16. COOK, R. (2005) *Watching Quebec: Selected Essays.* Montreal: McGill-Queen`s University Press.

17. SALVATORE, F. (1998) *Fascism and the Italians of Montreal: An Oral History, 1922-1945*. Toronto: Guernica Editions.
18. BERG, J. (1977) The Ideology Of The Parti Quebecois: The Heritage Of Abbe Groulx. *Executive Intelligence Review*. 4, October 4.
19. DICKINSON, J. A., YOUNG B. A. (2008) *Short History of Quebec*. Montreal: McGill-Queen`s University Press.
20. LORTÍ, S. (2001) *Morís Dyuplessí í províntsiya Kvebek*. Ottawa: Grupa mízhnarodnogo spívrobítnitstva.
21. BEHIELS, M. D. (1985) *Prelude to Quebec's Quiet Revolution: Liberalism vs Neo-Nationalism, 1945-60*. Kingston, Montreal: McGill-Queen's Press.
22. TROFIMENKOFF, M. S. (2002) *The Dream of Nation: A Social and Intellectual History of Quebec*. Montreal: McGill-Queen's Press.
23. DIRKS P. (1991) *The Failure of L'Action Liberale Nationale*. Montreal: McGill-Queen`s University Press.
24. NAGANT, P. (2010) *The Religious Historical Background of Quebec*. Canadian Conference of Mennonite Brethren Churches. P. 1-3.
25. RYERSON S. B. (1980) *French Canada: A Study in Canadian Democracy*. Toronto: Progress Books.
26. BOTHWELL, R. (1995) *Canada and Quebec: One Country, Two Histories*. Vancouver: UBC Press.
27. JONES, R. (2000) Duplessis and the Union National Administration. *Historical Booklet*. 35. P. 1–19.

Oleg Mashevskiy,

Ph.D (history), Professor,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Myroslav Baraboi,

master student,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ANGLO-CANADIAN HISTORIOGRAPHY GENESIS OF THE FRENCH CANADIAN NATIONALISM

Abstract. The article investigates the genesis of the French-Canadian nationalism in the Anglo-Canadian historiography. The essence of debate that arose among English-Canadian historians about the conquest of New France (Quebec) by Great Britain as one of the main causes of the French-Canadian problem is analyzed. In particular, as opposed to the pro-British point of view, which considers this conquest as a progress and benefit for the residents of French Canada, its opponents considered the issue as a tragedy for the French Canadians. Particularly the attention is drawn to the changes of the historiographical paradigm after the Second World War, when even pro-British historians had to reconsider their attitude to conquest Canada by Great Britain and recognize its consequences for the French Canadians. Special attention is paid to the reflection of the Anglo-Canadian historiography upon the uprising in 1837-1838 in Quebec on as one of the first manifestations of the radical French-Canadian nationalism. The basic approach in the Anglo-Canadian historiography about members of radical and liberal leaders of French-Canadian nationalism (H. Bourassa, L. Groulx, J. P Tardivel, H. Mercier), which contributed to the institutionalization and politicization of French-Canadian nationalism have been disclosed. The article also clarifies the position of the Anglo-Canadian historiography about the genesis of the "Quiet revolution" in Quebec as of the highest expression of French-Canadian nationalism.

Key words: nationalism, Quebec, French Canadians, Anglo-Canadian historiography.